

Öz

Mesnevî'nin ilk on sekiz beytinin bizzat Mevlânâ tarafından yazıldığı kabul edilir. Eserin geri kalan kısmı ise, farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda Mevlânâ tarafından söylenmiş ve Hüsameddin Çelebi tarafından da yazıya geçirilmiştir. Yazıya geçirilen kısım daha sonra Mevlânâ'nın kendisi tarafından da düzenlenmiştir.

Mevlânâ üzerine şimdiye kadar Türkçe olarak yapılan çalışmalar daha çok onun gönül adamlığı tarafına yoğunlaşmıştır. Mevlânâ'nın eserlerinin edebî özelliklerine ilişkin çalışmalar ise daha az sayıda olmuş ve onun bu özelliği geri planda kalmıştır.

Mevlânâ, kendisinden önceki yazılı ve sözlü birikimden yararlanmış bir kimse olduğundan, onun *Mesnevî*'si bir bakıma anlatı geleneğimizin hafızası konumundadır. *Mesnevî*'de anlatılan hikâyelerin, daha önce bilinen hikâyeler olması, bu eserin özgünlüğü açısından bir kusur sayılamaz. Bir anlatıcı olarak Mevlânâ, çoğunlukla aşına olduğumuz hikâyeleri kendi bakışıyla yeniden yorumlayarak anlatır. Onun anlattığı hikâyeler içerisinde, daha önce kitaplara geçmiş olanlar bulunduğu gibi halk arasında sözlü kültür olarak anlatıla gelenler de vardır.

Bir eserin daha iyi anlaşılabilmesi için, o eserin kaynaklarının da bilinmesi gereklidir. *Mesnevî*'nin kaynakları arasında başlıca Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in hadisleri, İslâm tasavvuf geleneği, Yunan, Hint, Arap, Fars ve Türk hikâye gelenekleri bulunmaktadır. Mevlânâ'nın kendisi hikâye ederken bu kaynakların bazılarını doğrudan dile getirmektedir. Onun eseri üzerine çalışma yapanların dikkat çektiği önemli hususlardan birisi şudur: Çok az edip onun kadar halk diline yakınlaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Poetika, Mesnevî, Şekil ve Anlam, Kafiye, Söz Sanatları.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Mütercim Tercümanlık (Farsça) Anabilim Dalı, e-posta: musabalcı@hotmail.com
Makale Gönderim Tarihi: 08.10.2018
Makale Kabul Tarihi : 17.12.2018

On the Masnawi's Poetic Couplets-II

Abstract

The first eighteen of the Masnawi are considered to be written by Mevlânâ. The rest of the work was told by Mevlana at different times and in different places and written by Husameddin Celebi. The article was later edited by Mevlana.

The studies conducted on Mevlana so far in Turkish mostly focused on his volunteer side. Studies on the literary characteristics of Mevlana's works were less numerous, and this feature remained in the background.

Mevlana's Masnawi is in a sense, the memory of our tradition of narrative, as he is a beneficiary of the previous written and oral accumulation. The fact that stories told in Masnawis are previously known stories cannot be considered a defect in terms of the authenticity of this work. As a narrator, Mevlana describes the stories we are often familiar with in his own view. Among the stories he narrates, there are some who have been mentioned in oral texts as well as those who have passed books before.

In order for a work to be understood better, it is necessary to know the sources of that work. Among the sources of Masnawi are the Quran, the hadiths of the Prophet, Islamic sufi tradition, Greek, Indian, Arab, Persian and Turkish story traditions are available. Mevlana himself narrates some of these resources while narrating himself. One of the important points that draw attention to those who study on his work is: Very little like her approached folk language.

Keywords: Mevlana, Poetic, Masnawi, Figure and Meaning, Rhyme, Rhetoric.

Structured Abstract

Masnawi, which is the work of Mevlana, does not have a separate section on the art of poetry. Mevlana did not intend to write an independent poetic with the understanding of today, just like the other ones of the tradition of Islamic literature. However, in different parts of this work, there are many poetic couplets between them.

Mevlana's thoughts on rhyming, measurement and words of art continued to be read with great interest today as it was yesterday. In

Mevlana's work, the value of language, which is a very important element in the art of poetry, is explained but attention is also paid to the disasters of language. It is interesting that a poet whose material is language draws attention to disasters of language. It is interesting to note that Mevlana's work, whose aim is not to make art, has rhyme and language defects.

Mevlana, a versatile character, has a different value in everyone's world. His having different characteristics is related to the richness of the world of thought. Those who want to mourn Mevlana to the public more pointed to the feature of being a man of heart. According to Nurettin Topçu, it is a flawed approach to see him as a poet of ordinary emotions in today's sense. But Mevlana himself, himself, has put forward thoughts on the shape and meaning of the main subjects of the art of poetry.

Different from the first part of our work, which was published previously on poetical couplets of Mevlana, in this study, the topics such as Masnawi's sources, language, rhyme, measure and word arts in Masnawi, the way of understanding and understanding are emphasized. As an exuberant character that does not fit into his cup, Rumi's couplets of rhyme, measure, and expression are of particular interest. The figure stands as an unimportant to Mevlana, but also to prevent us from becoming more aware.

Mevlana put a lot of thought on the subject of shape and meaning. To explain the difference between these two concepts is one of the main issues of Mevlana. For a reader to understand a work or a subject, he / she should not be dealing with the shell. He has to make a special effort to understand that subject. In fact, Mevlana says that his work in Mesnevî cannot be understood without any effort. It is not reasonable to deal with shape or form, stick to the outside, and stay away from the meaning. According to Mevlana: stuck to the shape is similar to worshipping idol. Although Mevlana has produced numerous works, in particular the Masnawi, he even makes the poem himself a critic of poetry.

Masnawi is composed of many stories and the length of these stories is different. Before the narrative narrative of stories, the main idea of the story was written. In the masnawi-style works, the tradition

of giving place to nourishment, struggle and naat was not observed in the Masnawi of Mevlana.

To tell the difference between figure and mana is one of the main issues of Mevlana. He says in the fourth book of Masnawi that his work cannot be understood without any effort and without waiting for the reader to open it. Mevlana attempts to exhibit this issue with interesting expressions. It identifies the worship or worship of the figure with the idol worshiping in the couplets below. In fact, he makes his poems even criticized the poem itself.

There are many definitions about the letter, form and meaning in Masnawi. Mevlana, based on the essence of the shell, is not the shell. According to him, the purpose of the story or narrative is to, in a way, form something else in the reader and the listener.

Among the sources of Masnawi are the Quran, the hadiths of the Prophet, Islamic sufi tradition, Greek, Indian, Arab, Persian and Turkish story traditions are available. Mawlana himself narrates some of these resources while narrating himself. One of the important points that draw attention to those who study on his work is:

152

It is noteworthy that many of the Masnawi narratives are composed of well-known stories. This situation shows that both Mevlana's personality as a literary personality and his personality in folk culture as well as his style of expression are based on the public. In Mevlana Masnawi, he re-interpreted the stories he told in his footsteps following the tradition of wisdom he was his heir. In his work he also referred to a great number of sages who produced Persian or Arabic works of wisdom.

It is noteworthy that Mawlana, who made many references to the summits before him, made little references to the Shahname of Firdevsi, who was a master of both Persian literature and world literature. From Mevlana's point of view, what is originally intended is not purely formal art but the meaning. The form is necessary to reveal the meaning. When the word is used in the local place, the dead spirits can be raised, and when it is not used, it can achieve the power that can sustain the world.

The stories described in Mevlana's Masnawi are mostly familiar stories. But he reinterprets these stories by reinterpreting them. Among

the stories he narrates, there are some who have been mentioned in oral texts as well as those who have passed books before.

Giriş

Anlamın peşinde bir hayat felsefesi ortaya koymuş olan Mevlânâ (ö.1273), kemale erme yolunda çok defa yeniden doğuşu tecrübe etmiş ender şahsiyetlerdendir. Muhataplarını, başkalarına açık olmaya ve kendini gerçekleştirmeye çağıran Mevlânâ, bu özelliğiyle günümüzde de dünyanın değişik coğrafyalarında farklı disiplinlere mensup kişilerce referans gösterilmektedir.

Daha önce, *Mesnevî*'nin poetik beyitleri ışığında Mevlânâ'nın eserinin İslâmî edebiyat açısından önemi, onun kendi eserini tanımlaması ve muarızlarına karşı savunması gibi başlıklar üzerine tarafımızca bir makale kaleme alınmıştı.¹ Bahsi geçen çalışmamızın devamı niteliğindeki bu makalede ise, *Mesnevî*'de Mevlânâ'nın dil ve içerik, kafiye, ölçü ve söz sanatları, şekil ve anlam gibi konulardaki düşüncelerine dair kendi beyitleri üzerinden poetik bir okuma yapılmaya çalışılmıştır.

1. Mesnevî'nin Kaynakları

Mevlânâ, gerek İslâm coğrafyasında gerekse bu coğrafyanın dışında kalan kültürlerin bilgi ve anlatı birikimine ilgiyle yaklaşmıştır. *Mesnevî*'de Mevlânâ'nın kendi sesi ve bakışıyla naklettiği hikâyelerin kaynaklarına bakıldığında bu durum görülecektir. Mevlânâ'nın eserleri üzerine çalışma yapanlar, onun kendinden önceki şairlerin Arapça ve Farsça şiirlerini çokça okuyup özümseydiğine işaret etmektedir.²

İrânlı araştırmacı Fûrûzanfer, *Mesnevî*'nin hikâye kaynakları üzerine yaptığı değerlendirmelerde, eserde yer alan 275 hikâyeden 264 tanesinin kaynağını tespit etmiştir. Bilinen hikâyelerin tekrar anlatılması günümüz edebiyatının hikâye/öykü anlayışı üzerinden bakıldığında, orijinallik açısından bir kusur şeklinde düşünülebilir. Bu noktada şunu ifade etmek gerekir ki, Mevlânâ'nın farklı eserlerden ve halk edebiyatının sözlü kaynaklarından yararlanması, onun orijinal bir anlatıcı olmasına mani değildir. Nicholson'un ifadesiyle "O, çok şey ödünç aldı, fakat az borçlandı; ele aldığı her şeyi kendi eseri haline dönüştürüyordu."³

Mevlânâ'nın anlatımını gerçekleştirirken yararlandığı ve bazı tasarruflarda bulunduğu hikâyelerin önemli bir kısmı halkın söyleye geldiği hikâyelerden oluşmaktadır.⁴ Elbette Mevlânâ'nın hikâye ve anlatım biçiminin belirleyici eksenini tek başına halk hikâyeleri değildir. Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in hadisleri, İslâm tasavvuf geleneği, Yunan, Hint, Arap, Fars ve Türk hikâye gelenekleri de onun yararlandığı başlıca kaynaklardır.

Mevlânâ'nın anlattığı hikâyelerde adı geçen, kaynak olarak alınan ya da göndermelerin bulunduğu başlıca kişi ve eserler arasında şunlar dikkat çekmektedir: *Kelîle ve Dimne*, *La Fontaine Masalları*, *Sinbâdnâme*, *Binbir Gece Masalları*, *Kabûsnâme*, Ebu'l-Ferec el-İsfahânî (ö. 967), *Kitâb-ul-Agânî* (Şarkılar Kitabı), Ebu Nuvaz (ö. 814), ünlü kaside şairi Mütenebbî (ö. 965), *Esrarnâme* ve *Tezkiretu'l-Evliyâ*'sıyla Attâr, *Tabakât*'ıyla İbn Sa'd, *Risâle* eseriyle Kuşeyrî (ö. 1074), *Tefsir*'iyle Ebu'l-futûh-ı Râzî, *Kasasu'l-Enbiyâ*'sıyla Sa'lebî, *Makâmat* eseriyle meşhur Harîrî (ö. 1122), *Keşfu'l-Mahcûb*'uyla Hucvîrî, *Veys u Râmin* veya *Vâmuk u Azrâ*'nın yazarı Esad-i Gurgânî, *Leylâ ve Mecnun* ve *Hüsrev ve Şîrîn*'in yazarı Nizamî (ö. 1109), *İhyâ* eseriyle Gazâlî (ö. 1111), kaside şairi Hâkânî'nin (ö. 1199).⁵ Yukarıda sayılanların dışında, İbn Sina (ö. 1037), Câlînûs, Ahd-i Cedid gibi eser ve şahsiyetler de zikredilmektedir. Bu kaynakların bazılarını Mevlânâ'nın kendisi de isim vererek anmıştır.

Mevlânâ, anlattığı hikâyelerin kaynakları arasında özellikle dünyada çok tanınan eserler arasında gelen ve neredeyse bütün dünya dillerine çevrilmiş olmasından dolayı Cemil Meriç'in ifadesiyle "dünyayı fetheden kitap" *Kelîle ve Dimne* özel bir yer tutar. Mevlânâ'nın en çok zikrettiği isimlerin başında Senâî gelir. O, Senâî ve Attâr'ın sözlerine atıflar yapar. Aşağıda görüleceği üzere *Vîs u Râmîn*'den ve *Hüsrev ve Şîrîn*'den de söz eder.

وئیس و رامین خسرو و شیرین بخوان
که چه کردند از حسد آن ابلهان⁶

Vîs ve Râmîn ile Hüsrev ve Şîrîn'in hikâyesini oku

Kıskançlıklarından ne yaptı o ahmaklar

Mevlânâ, anlattığı hikâye ya da vermek istediği ders hangi konu ile ilgili ise, o alanda adı şöhret bulmuş kişileri referans göstermekten imtina etmez. Hikâyelerinde göndermede bulunacağı eser ya da şahsiyeti ve onun darb-ı mesel olmuş sözünü aktarırken bilinçli

davranır. Örneğin tıpla ilgili bir konuyu gündeme getirirken Câlînûs'tan ya da İbn Sina'dan söz eder.

İslami edebiyat geleneğine mensup yazar ve şairler, farklı dönemlerde aynı hikâyeyi tekrar anlattıkları gibi bazen de birbirine benzer hikâyeler anlatmıştır. Her anlatıcı kendi kabiliyet ve bakışı çerçevesinde bu hikâyeleri yeniden yorumlamıştır. Mesela *Mesnevî*'de yer alan ve Lokman'ın efendisi tarafından tadı acı olan karpuzla imtihan edilmesini anlatan hikâyeye, Attar'ın *Mantku't- Tayr*'ında padişah ile köle arasında geçmektedir. Aynı hikâyeye Avfi'nin *Câmiu'l-Hikâyât*'ında ise bir bahçıvanla Nizâmülmülk arasında cereyan etmektedir.⁷

İslâm coğrafyasında hikâyeyi ve incelikli söyleyişi Farsça ile ortaya koyan önemli kişiler arasında Firdevsî (1020), Abdullâh-i Ensârî (ö. 1089), Hucvîrî (ö.1072), Senâî (ö. 1131) ve Attâr (1221) gibi isimler akla gelir. Mevlânâ, *Mesnevî*'de kendisinden önceki bilgelere çok sayıda atıfta bulunmuştur. Bunlar arasında, Fars edebiyatının şaheserlerinden sayılan Firdevsî'nin *Şahnâme*'ye, dönemin diğer şairlerine kıyasla Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de daha az atıfta bulunmuş olması dikkat çekicidir.⁸

Yararlandığı kaynakların önemli bir kısmı sözlü anlatım geleneğine dayanan *Mesnevî*'nin nasıl kaleme alındığına dair aktarılan bilgilere kısaca bakmak da yararlı olacaktır. *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyti bizzat Mevlânâ tarafından yazılmıştır.⁹ Eserin geri kalan kısmı ise, Mevlânâ'nın hemen her an yakınında olan Hüsameddin Çelebi "camide, hamamda, sema esnasında onun dudaklarından kendiliğinden dökülen mısraları, şahsi marifetiyle aynı anda yazmağa çalışmıştır. Bu yazdıklarını daha sonra tekrar Hüdâvendigâr'a okumuştur. Bu yazdırma keyfiyeti Mevlânâ'nın hayatının son aylarına kadar devam etmiştir."¹⁰ Mevlânâ semanın ritmik dönüşlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bu eser üzerinde sonradan düzeltmeler de yapmıştır.¹¹

2. *Mesnevî*'de Dil Konusuna Bakış

Mesnevî, M. Nazif Şahinoğlu'nun ifadeleriyle, "İslâm dünyasında *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadis-i şeriften sonra, İbnu'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-hikem*'i gibi en çok basılan ve üzerinde en fazla durulan eserlerden biri"dir. Öyle ki, Mevlânâ'nın eseri üzerine yapılan şerhler, bazen eser sahibinin maksadının ötesini işaret eden noktalara kadar ilerleyebilmiştir. *Mesnevî* hakkında yapılan çalışmalarda ve şerhlerde,

Mevlânâ'nın dil anlayışı üzerinde hak ettiği kadar durulmamıştır. Hâlbuki onun eserinin farklı yerlerinde, dil üzerine şaşkıncu biçimde birçok tanımlama yer alır. Mevlânâ ve *Mesnevî*'nin sadece edebiyatın konusu olmadığını esas alacak olursak, bugün dil felsefesi açısından yapılacak değerlendirmelerin önem arz ettiğini fark ederiz.¹² O, dile sadece övgüler düzmez; İslâm geleneğine mensup diğer birçok düşünür gibi, aynı zamanda dilin afetlerinden de söz eder.

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de dile ilişkin kullandığı ifadelere bakıldığında, onun muhataplarını konunun kavrayış eşliğine çıkarabilmek için çoğunlukla sözün arasına söz getirdiğinin altı çizilir. Ona göre, sözü değerli kılan, dinleyen kulaktır. Zira muhatabın, anlatıcının ifade dünyasına yaklaşmadığı noktada, söz de değerini bulmamış olacaktır.

Dil üzerine çok sayıda beyit söyleyen Mevlânâ'nın kendisi şiirde nasıl bir dil kullanmıştır? Bu soruya cevap vermek için Sezai Karakoç'un yazdıklarına bakabiliriz. Karakoç'un gözünde Mevlânâ, "âdeta günlük dili, şiir dili olan bir öte âlem zümrüdü ankasının duyarlılığı"¹³ ile eser veren bir karakterdir. Annemarie Schimmel ise, Mevlânâ hakkında, "Farsça yazan hiçbir şair, onun kadar halkın ağzına bakmamıştır" der. Onun gündelik dile ait söyleyişi tercih etmiş olması, "çoğu zaman şiirlerinin "poetik" olarak tercüme edilmesini de neredeyse imkânsız kılar."¹⁴ Mevlânâ'nın halk diliyle söyleyişi tercihi, sadece Horasan bölgesinde konuşulan Farsçada değil, aynı zamanda Oğuzca'nın Doğu Selçukluya bağlı Horasan Türkçesi özelliklerinde de kendini göstermektedir.¹⁵

Horasan ve Irak üsluplarının etkisinde şiir söyleyen Mevlânâ'nın, üslûp bakımından kendisinden önceki iki büyük şahsiyet olan Senâî ve Attar'ın etkisinde kaldığı açıktır. Fakat o, sufi şairler arasında dile hâkimiyet bakımından ayrı bir yerde durur. Zira "klasik şiirin bütün inceliklerini ve retorik bütünü oyunlarını çok iyi bilir. Bununla beraber o, bunları bilinç dışı kullanır ve coşkunun mısralarının arasına öylesine ustaca yerleştirir ki, neredeyse birinci okumada insanın dikkatini bile çekmezler."

Mesnevî'yi oluşturan altı defter farklı zaman dilimlerinde kaleme alınmıştır. Eserin farklı kısımlarında Mevlânâ'nın "niyet ve ilgisinin nasıl değiştiğini görmek mümkün: altmışlı yılların ortalarına isabet eden başlangıçtaki lirik açıklamaları, III. ve IV. ciltlerdeki teorik açıklamalar

takip eder.”¹⁶ Schimmel’in değişim şeklinde adlandırdığı bu çizgiyi aslında “gelişim” biçiminde ifade etmek daha kapsayıcı olabilir. Mevlânâ’nın bu gelişim çizgisinin en belirgin özelliklerini, dil konusuna yaklaşımında görmek mümkündür. Eserin kimi yerlerinde kendisine övgüler dizilen dil, kimi yerlerde insanı sınırladığı için şikâyet konusu halini almaktadır.

این زبان چون سنگ و هم آهن وش است و آنچه بجهد از زبان چون آتش است¹⁷

Şu dil, taş ve demir gibidir

Dilden sıçrayan da, ateş gibidir

عالمی را یک سخن ویران کند روبهان مرده را شیران کند¹⁸

Bir dünyayı viran eder, bir söz

Ölü tilkileri aslana döndürür

Aşağıda yer verilen beyitlerde dil’in şikâyet konusu edilmesinin üzerinde düşünmek gerekir. Burada dil’in değersizliğine dair bir tenkit yoktur. Aksine son derece değerli ve anlamlı bir varlık olan sözün/dilin yerli yerinde bulunmadığı vakit afete dönüşebildiği ifade edilmektedir.

نکته ای کآن جست ناگه از زبان همچوتیری دان که جست آن از کمان

Ağızdan bir kere çıkan bir sözü

Yaydan fırlayan ok gibi bil sen

وا نگرده از ره آن تیر ای پسر بند باید کرد سیلی را ز سر¹⁹

Geri dönmez o ok, ey oğul!

Selin önünü baştan bağlamak gerek

İnsanın muhatapları tarafından anlaşılmasında araç olan dil, kimi zaman sahibi için bir hapisaneye de dönüşebilmektedir. Dil hapisanesi şeklinde ifade edebileceğimiz bu hâl içre olan insan, hâlin

anlatımında dilin kifayet etmemesinden dolayı ıstırap çeker ve bu sınırlayıcılığın esaretinden kurtulmak ister.

چند این آتش این خرمن زنی ای زبان هم آتش و هم خرمنی

Ey dil, hem ateş hem harmansın sen

Daha ne kadar ateşe vereceksin, bu harmanı sen?

در نهان جان از تو افغان می کند گرچه هر چه گویی اش آن می کند

Can feryat ediyor elinden tenhada

Gerçi sen ne dersen yapıyor onu da

ای زبان هم گنج بی پایان تویی ای زبان هم رنج بی درمان تویی²⁰

Ey dil! hem sonsuz bir hazinesin sen

Ey dil! hem devasız bir dertsin sen

3. Mesnevî’de Kafiye, Ölçü ve Söz Sanatlarına Bakış

Kafiye, sözün değeri ve sanatlı söyleyiş üzerine *Mesnevî*’de çok sayıda beyit yer almaktadır. Mevlânâ’nın bu konudaki düşüncelerini açıklaması bakımından aşağıdaki beyitleri, onun en fazla öne çıkan sözleri olarak kabul edilir.²¹

قافیه اندیشم و دلدار من گویدم مندیش جز دیدار من

Kafiyeyi düşünürüm ve sevgilim

Yüzümden başka bir şey düşünme, der bana

خوش نشین ای قافیه اندیش من قافیه دولت تویی در پیش من

Ey benim kafiye düşünenim!

Benim gözümde devlet kafiyesi sensin

حرف چه بود تا تو اندیشی از آن حرف چه بود خار دیوار رازن

Harf de nedir ki, düşünesin

Harf nedir ki, üzüm bağının çitinden başka

حرف و صوت و گفت را بر هم زدم تا که بی این هر سه با تو دم زدم²²

Harf, ses ve sözü birbirine vururum

Bu üçü olmadan konuşmak için seninle

Bir şairin eserini inşa etmesindeki asıl amacı sanat yapmak değildir. O, anlatmak istediği konuyu ifade ederken sanatın imkânlarından yararlanır. Sanatın imkânları, her sanatkâra kabiliyeti oranında farklı makamlar sunar. Kimi sanatkârların eserleri, anlam katmanlılığı bakımından diğer eserlerden ayrı ve özel bir yerde durur. Sözü birden fazla katmanının varlığı düşünüldüğünde, Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinin de farklı bilgi ve eğilimdeki her bir okuyucu için başka bir özelliğinin öne çıktığı görülecektir.

“Mecazlar, teşbihler ve “geçmiş günlerden masallar” normal okuyucular için lüzumlu”²³ iken, ârif kişiler sözde daha başka unsurları ararlar. Zira varlığa ilişkin hakikatlerin ancak mecaz elbisesi ile ifade edilebileceği durumlarda anlatıcı için daha iyi bir iletişim yolu yoktur.²⁴ Bu noktada Mevlânâ, kafiye ve vezin kayıtlarından rahatsız oluşunu ifade etmekle birlikte, onun şiirinde musikinin izleri son derece belirgindir. *Mesnevi*'yi, Zerrînkûb gibi “benzersiz bir eser” olarak tanımlayanların yanı sıra, M. Fuad Köprülü gibi dil ve şiiriyet bakımından kusurlar taşıdığı için tenkit edenlerin varlığından da söz etmek gerekir.²⁵ Nicholson da vezin tekniği bakımından *Mesnevi*'nin gevşeklikler taşıdığına işaret etmiştir. Fakat yeni nüshalarda müstensihler vezinle ilgili sorunları gidermiştir.²⁶ Burada Mevlânâ'nın salt eser ortaya koymak için yola çıkan bir şair olmadığı, Tebrizli Şems ile ilerleyen yaşlarda karşılaştıktan sonra şiire yöneldiği, eserini farklı zaman ve mekânlarda söylediği hatırlandığında, edebi açıdan kusur olarak görülen bu hususiyetlerin makul karşılanmasının gerektiği anlaşılacaktır. Kaldı ki Mevlânâ, vezin ve kafiye peşinden giden bir şair değil, vezin ve kafiye peşi sıra sürükleyen bir şahsiyettir.²⁷

4. Mesnevî'de Şekil ve Anlama Bakış

Nurettin Topçu, Mevlânâ Celaleddin üzerine yaptığı değerlendirmelerde, “birçoklarının meftun olduğu sanatkâr tarafı, onun zâhiridir” der. Topçu bu konuda, Mevlânâ'nın asıl dikkatimizi çekmesi gereken özelliği olarak manayı işaret eder ve Mevlânâ'yı “bizim

duygularımızın terennümcüsü zannederek şairler arasına koymak gaffettir, anlayışsızlıktır” diye ekler.²⁸ Topçu’nun Mevlânâ için kurduğu cümleler, Mevlânâ’nın şiirinin poetik özellikler nazarıyla değerlendirilmesindeki eksikliğin sebebini de izah eder niteliktedir. Burada şu hususa işaret etmek gerekir: Nasıl ki bir şairi şiirinin içeriğini ve onun şiir söylemekten asıl maksadının ne olduğunu ihmal ederek değerlendirmek mümkün değilse, onu sadece şiirinin içeriği ile değerlendirmekle yetinmek de eksik olacaktır.

Çok sayıda hikâyeden oluşan *Mesnevî*’nin anlatımları birbirinden farklı uzunluktadır. Hikâyelerin manzum olan anlatımlarına geçilmeden önce mensur biçimde hikâyenin ana fikri yazılmıştır. M. Nazif Şahinoğlu, o döneme kadar ve sonraki dönemlerde kaleme alınan mesnevilerde mutad olan “Besmele” ile veya “besmele ve hamdele” ile başlama, münâcât ve naata yer verme âdetine Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinde riayet edilmemesini ve şârihlerin de bu hususa hemen hemen hiç değinmemiş olmaları dikkat çekici bir husus olarak işaret eder.²⁹

Mesnevî’de harf, biçim ve mananın ne olduğuna dair çok sayıda tanımlama yer almaktadır. Bu konuda en dikkat çeken beyitler aşağıdakileridir.

حرف طرف آمد در او معنی چو آب   بحر معنی عندَهُ أُمُّ الْكِتَابِ³⁰

Harf, kaba benzer, içindeki su da manaya

*Mana denizi, kitabın aslının katındadır*³¹

در معانی قسمت و اعداد نیست   در معانی تجزیه و افراد نیست³²

Manada bölüm ve sayı yoktur

Manada ayırım ve parçalara ayırma yoktur

معنی اندر شعر جز با حَبْطِ نیست   چون فلاسنگ است اندر ضبط نیست³³

Manayı şiire sığdırmak, boş işten başka bir şey değildir

Mana, sapan taşı gibidir, ele avuca sığmaz

معنی آن باشد که بستاند ترا   بی نیاز از نقش گرداند ترا

Mana, seni senden alan şeydir

Seni şekilden kurtaran şeydir

معنی آن نبود که کور و گر کند   مرد را بر نقش عاشق تر کند³⁴

Mana, kör ve sağır eden şey değildir

Mana, şekle daha çok âşık eden şey değildir

Şekil ve mana arasındaki farkı anlatmak, Mevlânâ'nın esas konularının başında gelir. O, *Mesnevî*'nin dördüncü defterinde, eserinin hiçbir çaba sarf edilmeden anlaşılamayacağını söyler ve kendini okuyucuya açmasını beklemeden. Mevlânâ bu konuyu ilgi çekici ifadelerle sergilemeye girişir. Şekle tapmayı ya da görünüşe takılıp kalmayı aşağıda yer alan beyitlerde puta tapmakla özdeşleştirir. Hatta o, eserlerini ortaya koyduğu şiirin kendisini bile tenkit konusu yapar: *Fîhi mâ fih* adlı eserinde (s. 74) “Şiir nerede, ben neredeyim? Şiirden bizarım, bana göre şiirden daha kötü bir şey yoktur” der.³⁵

می نماید صورت ای صورت پرست   کآن دو چشم مرده او ناظر است

Ey şekle tapan, şekil öyle görünür ki

Sanırsın iki gözüyle sana bakıyor

بیش چشم نقش می آری ادب   کاو چرا پاسم نمی دارد عجب³⁶

Resim karşısında edebini takınırsın

“Acaba bana neden cevap vermiyor?” dersin

Görünen şekil ile o şekilde içkin bulunan ve görünmeyen manaya dair Mevlânâ'nın yaptığı benzetmeler, aynı zamanda bir edebi metnin biçim ve içeriğinin niteliği açısından da okunabilir.

ور بود صورت حقیر و ناپذیر   چون بود خلقش نکو در پاش میر

Olur da şekli kötü ve çirkin çıkarsa eğer

Huyu güzel çıktığında ayaklarının ucunda can ver

صورتِ ظاهر فنا گردد بدان صورتِ ظاهر فنا گردد بدان
عالمِ معنی بماند جاودان

Görünüş onunla gider yok olur

Mana âlemi kalıcı olarak durur

چند بازی عشق با نقش سبو یگذر از نقش سبو رو آب جو
چند بازی عشق با نقش سبو

Ne kadar oynayıp duracaksın, şekliyle testinin

Git, suyu ara, bırak şeklini testinin

صورتش دیدی ز معنی غافلئ صورتش دیدی ز معنی غافلئ
از صدف درئ گزین گر عاقلئ

Şekli gördün de, habersizsin manadan

Sedefin içindeki inciye seç, akıllıysan

این صدفهای قوالب در جهان گر چه جمله زنده اند از بحر جان
این صدفهای قوالب در جهان

Dünyadaki bu kalıp sedeflerin hepsi

Can denizinden diridir gerçi hepsi

لیک اندر هر صدف نبؤد گهر چشم بگشا در دلهر یک نگر
لیک اندر هر صدف نبؤد گهر

Yazık ki, içinde inci yoktur her sedefin

Aç gözünü de, bak içine her birinin

کآن چه دارد، وین چه دارد می گزین زآنکه کمیاب است آن درّ ثمین
کآن چه دارد، وین چه دارد می گزین

Onda ne var, bunda ne var seçiver

Az bulunur, o kıymetli olan inci

گر به صورت می روی کوهی به شکل در بزرگی هست صد چندان که لعل³⁷
گر به صورت می روی کوهی به شکل

Dağ görünüşü olarak bakarsan, şekil açısından

Yüzlerce kat daha büyüktür kırmızı la'lden

Mevlânâ, yukarıda aktarılan beyitlerinin yer aldığı hikâyenin sonunda, şekil ve mana konusunda poetik bir serlevha sayılabilecek olan şu beyti de söyler:

یک فسانه راست آمد یا دروغ   تا دهد مرا راستیها را فروغ³⁸

Bir hikâye ister doğru, isterse uydurulmuş olsun

Amaç doğruları canlandırması bizim için

Mevlânâ'nın üstteki beyitte hikâye türüne dair sözü, Şark İslâm Edebiyatı geleneğinde hikâye meselesine bakış açısını ortaya koyması bakımından, üzerinde düşünölmeye değerdir. Bu beyit, son dönemlerde edebiyat dünyasında canlanan "edebiyat ve kurgu ilişkisi"ne dair klasik edebiyatımızın bakış açısının ipuçlarını vermesi bakımından önemlidir.

Bu çalışmada ele alınan metinlerde de göröleceği üzere, Mevlânâ poetik özellikler barındıran beyitlerini, eserinin farklı bölümlerinde ve farklı hikâyelerde ortaya koymaktadır. O, bugünün anlayışıyla, müstakil bir poetika yazma gayesi gütmemiştir. Fakat Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si baştan sona dikkatle okunduğunda, eserinde müstakil bir poetika oluşturacak kadar söz söylediği görölecektir.

در زمان شاخ از ثمر سابق تر است   در هنر از شاخ او فایق تر است

Dal meyveden eskidir, zaman bakımından

Hüner açısından, meyve üstündür daldan

چونکه مقصود از شجر آمد ثمر   پس ثمر اولب بود و آخر شجر³⁹

Zira ağaçtan maksat meyvedir

O halde aslolan meyvedir, ağaç geri plandadır

Kabuğu değil, kabuğun içindeki özü esas alan Mevlânâ, özün yani danenin çoğalma özelliğine dikkatlerimizi çeker. Hikâyenin ya da anlatımın amacı bir bakıma muhatabı olan okuyucu ve dinleyicide başka bir hâli vücuda getirmek ve onu kendinde çoğalan bir eşîğe taşımak gibi görünmektedir. Aşağıda yer alan beyitlerde, Mevlânâ anlattığı bir hikâye bağlamında bu hâli şöyle ifade etmektedir:

طاعتش نغز است و معنی نغز نی جوزها بسیار و در وی مغز نی

Kulluğu güzel görünür, manası güzel değil

Ceviz çok fakat içi boş

ذوق باید تا دهد طاعت بر مغز باید تا دهد دانه شجر

Tadı olmalı ki, ibadetin meyvesi olsun

Öz olmalı ki, daneden ağaç çıksın

دانه بی مغز کی گردد نهال صورت بی جان نباشد جز خیال⁴⁰

Özü olmayan dane nasıl fidan olur?

Canı olmayan beden, hayalden başka bir şey olmaz

Şekil ve mana konusunda vermek isteği mesajı ifade etmek için *Şem ve Pervâne* hikâyesine gönderme yapan Mevlânâ, hikâyenin kendisine değil, vermek istediği mesaja kulak kesilmek gerektiğine işaret eder. Sözlerinin devamında satranç oyununda her biri bir başka şeyi sembolize eden unsurlar üzerinden mesajını vermeyi sürdüren Mevlânâ, bütün bunlardan maksadın anlama varmak olduğunu tekrar eder.

ماجراى شمع با پروانه نیز بشنو و معنی گزین کن ای عزیز

Mum ve pervanenin hikâyesini de

Dinle ve kıssadan hisse al, ey aziz!

گر چه گفتی نیست سرّ گفت هست هین ببالا پر مپر چون جغد پست⁴¹

Söz yok fakat sözün sırrı var

Yücelere uç, baykuş gibi aşığılara uçma

گفت در شطرنج کاین خانه رُخ است گفت خانه از کجاش آمد بدست

Satranç oynarken biri dedi ki: "Bu, kalenin evidir"

Ötekisi: "Bu ev senin eline nasıl geçti?" dedi

فرخ آنکس کا سوی معنی شتافت

خانه را بخريد يا ميراث يافت

Evi satın mı almış yoksa miras mı kalmış ona?

Ne mutlu manaya doğru koşan kimseye

Mevlânâ'nın aşağıda yer alan "sözün eğriliği değil, anlamın doğruluğu esastır" anlayışı ifade eden beyti ile sözden maksadın mana olduğunu ifade eden İstiklal şairimiz merhum Mehmed Âkif'in poetikası⁴² bağlamında zikredilen mısralarını birlikte okuduğumuzda, bu yaklaşımın devam ede gelen bir anlayışın özet ifadesi olduğunu görürüz.

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'nin "Üçüncü Defter"inde yer alan beyti:

گر حدیثت کج بود معنیت راست   آن کجی لفظ مقبولِ خداست⁴³

Sözün eğri olsa da, eğer anlamı doğruysa

Sözün eğriliği makbuldür Allah katında

Mehmed Âkif'in *Safahat*'ında geçen mısraları:

Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:

*Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek!*⁴⁴

Şekil ve mana konusunda Mevlânâ'nın düşünceleri, yukarıda çok sayıda beyitte görüldü. Mevlânâ, edebiyat dünyasında bugün de tartışılan şekil ve mana konusunda nihai noktada, Hz. Peygamber'e atıfta bulunur ve bu konuyu Yüce Allah'ın zâtı (maddi/şekilsel varlığı) üzerinden açıklamaya çalışır. O, şekil ve biçim üzerinde çok fazla düşünmemek gerektiğini bize hatırlatır ve kendi tercihini güçlü bir referansla destekler.

زین وصیت کرد ما را مُصطفی   بحث کم جوید در ذاتِ خدا

Bu yüzdendir ki, Mustafa bize vasiyet etti

Allah'ın zatı hakkında az bahsedin diye

آنکه در ذاتش تفکر کردنی است   در حقیقت آن نظر در ذات نیست⁴⁵

*Zatını tefekkür etmek demek
Zatını görmek değildir zaten*

لفظ را مانند این جیسم دان   مَعْنِیْش در درون مانند جان

Sözü şu beden gibi bil

Tıpkı ruh gibi içindedir anlamı

دیدۀ تن دایمًا تَن بَیْن بُود   دیدۀ جان جانِ پُر فَن بَیْن بُود

Ten gözü, hep teni görür

Ruh gözü de hep hileyle dolu ruhu görür

پس ز نقشَ لفظهای مثنوی   صورتی ضال است و هادی معنوی⁴⁶

O halde Mesnevî'nin söz nakışlarından

Şekil aldatıştır, mana ise doğru yolu gösterir

Sonuç

Mesnevî'deki anlatımların birçoğunun halk arasında bilinen hikâyelerden oluşması dikkat çekicidir. Bu durum hem Mevlânâ'nın bir edebî şahsiyet olarak halkla ve halk kültürüyle içli dışlı oluşunun hem de anlatımındaki üslubunu halkı dikkate alarak kurduğunun göstergesidir. Mevlânâ *Mesnevî*'de anlattığı hikâyeleri mirasçısı olduğu hikmet geleneğinin izinden giderek yeniden yorumlamıştır. O, eserinde hikmet geleneğine mensup Farsça ya da Arapça eser veren çok sayıda bilgeye atıfta bulunmuştur. Kendisinden önceki zirve eserlere çok sayıda göndermede bulunan Mevlânâ'nın hem Fars edebiyatının hem de dünya edebiyatının şaheserlerinden olan Firdevsî'nin *Şahnâme*'sine çok az atıfta bulunmuş olması dikkat çekicidir. Bu konuda akla ilk gelen şey, *Şahnâme* ile *Mesnevî*'nin içerik ve üslup bakımından farklılığıdır.

Mevlânâ'nın bakış açısıyla ifade etmek gerekirse, sözden asıl amaçlanan şey biçimsel sanat değil, manadır. Biçim manayı ortaya çıkarmak için gereklidir. Söz yerli yerinde kullanıldığında ölü ruhları

diriltirken, ölçsüz kullanıldığında ise dünyayı viran edebilecek kudrete ulaşabilmektedir. Sözün anlam sınırları, *Mesnevî* gibi kimi eserler üzerinde görüleceği üzere, yazarın anlatım sınırlarının çok ötesine uzanabilmektedir. Anlatıcının kolay ve sade görünen sözleri, muhataplarının zihninde izini sürdüğü mananın da verdiği bereketle daha geniş bir tesire erişebilmektedir. Peki, son derece basit bir yapıda görünmelerine rağmen o sözlere bu tesir gücünü veren şey nedir? Bu soruya ikna edici bir cevap bulmanın yolu o eserleri tekrar tekrar okumaktan geçiyor.

Kaynakça

- Balcı, M. (2018). “*Mesnevî*”nin Poetik Beyitleri Üzerine-I”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ocak-Haziran, 46, s. 89-106) Ankara.
- Ersoy, M. Â. (2001). *Safahat*. (haz. C. Kurnaz, M. Tatçı, K. Akarsu, A. Hayber, E. S. Tozlu) Ankara: MEB Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (2000). *Mesnevî ve Şerhi*, I-VI. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karaismailoğlu, A. (2007). “Selçuklu Dönemi Şiiri ve Mevlâna’nın Şiirinin Özellikleri”, *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevilik Sempozyumu*, Konya.
- Karakoç, S. (2000). *Mevlânâ*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Lewis, F. (2010). *Mevlânâ Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*, (çev.: Gül Çağalı Güven, Hamide Koyukan) İstanbul: Kocabalci Yayınları.
- Mevlânâ, Celâleddîn Muhammed-i Belhî. (1386 hş.). *Mesnevî-yi Ma’nevî*, (haz.: Mehdî Âzeryezdî Hürremşâhî) Tahran.
- Nesterova, S. (2012). *Mesnevî’de Örtülü Anlamlar*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Schimmel, A. (1999). *Ben Rüzgârım Sen Ateş*. (çev.: Senail Özkan) İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Şafak, Y. (t.y.). “Tasavvufî Şiirde Mecâzî Anlatım”, http://www.semazen.net/yazar_yazi.php?id=500 adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi: 17.12.2018).
- Şahinoğlu, M. N. (1991) “Attâr, Feridüddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (IV, s. 95-98) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şahinoğlu, M. N. (2017). “Mesnevî”, *M. Nazif Şahinoğlu, Makaleler ve Hatıralar*. (haz. Hasan Çiftçi, Mehmet Atalay) İstanbul: Beyan Yayınları.
- Şimşek, T. (2015). “Mehmed Âkif’in Poetikası”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (53, s. 105-120) Erzurum.
- Topçu, N. (2008). *İslâm ve İnsan, Mevlâna ve Tasavvuf*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Zerrinkûb, Abdülhuseyn (1374 hş.). *Bâ Kârvân-i Hulle*. Tahran.

- ¹ Musa Balcı, “*Mesnevî*’nin Poetik Beyitleri Üzerine-I”, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 46, Ankara 2018.
- ² Adnan Karaismailoğlu, “Selçuklu Dönemi Şiiri ve Mevlâna’nın Şiirinin Özellikleri”, *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevilik Sempozyumu, Konya 2007, Bildiriler, Ayrı Basım*, s. 6.
- ³ Svitlana Nesterova, *Mesnevî’de Örtülü Anlamlar*, İnsan Yayınları, İstanbul 2012, s. 129-130.
- ⁴ Abdülhuseyn Zerrinkûb, *Bâ Kârvân-i Hulle*, Tahran 1374 hş., s. 235.
- ⁵ Annemarie Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, Çev.: Senail Özkan, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s. 9.
- ⁶ *Mesnevî*, I. Defter, Haz.: Mehdi Âzeryezdî (Hürremşâhî), Tahran 1386 hş., byt: 1204, s. 77.
- ⁷ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, c. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 250.
- ⁸ Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, s. 49.
- ⁹ M. Nazif Şahinoğlu, “*Mesnevî*”, M. Nazif Şahinoğlu, *Makaleler ve Hatıralar*, Haz. Hasan Çiftçi, Mehmet Atalay, Beyan Yayınları, İstanbul 2017, s. 595.
- ¹⁰ Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, s. 41; Zerrinkûb, *Bâ Kârvân-i Hulle*, s. 236.
- ¹¹ Franklin Lewis, *Mevlânâ Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*, Çev.: Gül Çağalı Güven, Hamide Koyukan, KabalcıYayınları, İstanbul 2010, s. 379.
- ¹² Nesterova, *Mesnevî’de Örtülü Anlamlar*, s. 163.
- ¹³ Karakoç, *Mevlânâ*, s. 73.
- ¹⁴ Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, s. 67.
- ¹⁵ Karaismailoğlu, “Selçuklu Dönemi Şiiri ve Mevlâna’nın Şiirinin Özellikleri”, s. 6.
- ¹⁶ Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, s. 43.
- ¹⁷ *Mesnevî*, I. Defter, byt. 1593, s. 77.
- ¹⁸ *Mesnevî*, I. Defter, byt. 1597, s. 77.
- ¹⁹ *Mesnevî*, I. Defter, byt. 1658-1659, s. 80.
- ²⁰ *Mesnevî*, I. Defter, s. 8.
- ²¹ Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, c. I, s. 370.
- ²² *Mesnevî*, I. Defter, byt. 1727-1730, s. 82-83.
- ²³ Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, s. 55.

- ²⁴ Şafak, Yakup, “Tasavvufi Şiirde Mecâzî Anlatım”, http://www.semazen.net/yazar_yazi.php?id=500, Erişim Tarihi: 13.12.2017.
- ²⁵ Karaismailoğlu, “Selçuklu Dönemi Şiiri ve Mevlâna’nın Şiirinin Özellikleri”, s. 8-9.
- ²⁶ Lewis, *Mevlânâ Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*, s. 367.
- ²⁷ Zerrinkûb, *Bâ Kârvân-i Hulle*, s. 237-238.
- ²⁸ Nurettin Topçu, *İslâm ve İnsan, Mevlâna ve Tasavvuf*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, s. 134, 136.
- ²⁹ Şahinoğlu, “Mesnevî”, s. 596-597.
- ³⁰ *Mesnevî*, I. Defter, byt. 291, s. 18.
- ³¹ Ummu’l-Kitâb kavramı ile Ra’d Suresi 39. ayete telmih yapılmaktadır.
- ³² *Mesnevî*, I. Defter, byt. 681, s. 35.
- ³³ *Mesnevî*, I. Defter, byt. 1528, s. 74.
- ³⁴ *Mesnevî*, II. Defter, byt. 720-721, s. 217.
- ³⁵ Şahinoğlu, “Mesnevî”, s. 599-600.
- ³⁶ *Mesnevî*, IV. Defter, byt. 3480-3481, s. 733.
- ³⁷ *Mesnevî*, II. Defter, byt. 1019-1026, s. 229.
- ³⁸ *Mesnevî*, II. Defter, byt. 1045, s. 229.
- ³⁹ *Mesnevî*, II. Defter, byt. 1968-1969, s. 269.
- ⁴⁰ *Mesnevî*, II. Defter, byt. 3395-3397, s. 331.
- ⁴¹ *Mesnevî*, II. Defter, byt. 3625-3626, s. 341.
- ⁴² Tacettin Şimşek, “Mehmed Âkif’in Poetikası”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 53, Erzurum 2015, s. 105-120.
- ⁴³ *Mesnevî*, III. Defter, byt. 171, s. 362.
- ⁴⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, MEB Yayınları, Haz. C. Kurnaz, M. Tatçı, K. Akarsu, A. Hayber, E. S. Tozlu, Ankara 2001, s. 251.
- ⁴⁵ *Mesnevî*, VI. Defter, byt. 3700-3701, s. 743.
- ⁴⁶ *Mesnevî*, VI. Defter, byt. 653-655, s. 986.